

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 378.134.4

Бельчева Т.Ф., Левада О. М.

СФОРМОВАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ПОКАЗНИК ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Сучасна початкова школа зорієнтована, перш за все, на створення умов на отримання молодшими школярами такої освіти, яка б відповідала їхнім інтересам та можливостям, розвивала їхні природні здібності та пізнавальні інтереси. Це, у свою чергу, підвищує вимоги до рівня професійної педагогічної готовності вчителів початкових класів. Аналіз наукових публікацій, вивчення сучасного педагогічного процесу в початковій школі висвітлили протиріччя між вимогами до особистості та діяльності вчителя початкових класів і фактичним станом готовності випускників вищих педагогічних закладів до здійснення своєї професійної діяльності. Розвиток та становлення педагога як професіонала складний, багаторівневий процес, що є сьогодні одним з головних в теорії та практиці педагогічних досліджень. Цей процес супроводжується зміною системи взаємодій та відношення особистості до педагогічної діяльності, зміною потреб, еталонів, ціннісних орієнтацій, надбанням спеціальних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що складають професійно-педагогічну компетенцію майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатопланова проблема готовності людини до різних видів професійної діяльності знайшла своє

відображення в працях А.Д.Ганюшкіна, П.П.Горностай, А.Н.Леонтьєва, Л.О.Кандибович, М.І.Д'яченко, В.А.Семиченко. Визначенню категорії “педагогічна діяльність” велику увагу приділяли в своїх наукових працях психологи І.А.Зимня, П.Я.Кулютін, Г.П.Щедровицький, педагоги С.І.Архангельський, В.П.Беспалько, Н.В.Кузьміна, І.Ф.Ісаєва та ін. Філософсько-методологічні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів досліджували С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, В.С.Лутаєв, Н.Г.Ничкало, В.О.Сластьонін, Т.С.Троїцька, Л.І.Щербаков. Науково-теоретичним основам цього питання присвятили свої праці О.О.Абдуліна, В.І.Бондар, Н.В.Кузьміна, О.Г.Мороз, О.М.Пехота, Н.І.Філіпченко [4]. Проблеми формування науково-педагогічного мислення в системі педагогічної освіти вивчали Ю.П.Азаров, В.І.Загв'язинський, Ю.Н.Кулюткін, Г.С.Сухобська. Методичні основи та зміст педагогічної професійної підготовки майбутніх вчителів (в тому числі і початкових класів) розроблено такими вченими як К.І.Волинець, О.В.Глузман, І.М.Дичківська, А.П.Аніщенко, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинський та ін. Недостатньо дослідженими, на наш погляд, залишаються питання професійної готовності майбутніх учителів через формування їх педагогічних компетенцій.

Мета статті: проаналізувати теоретичні та практичні аспекти проблеми формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в початковій школі; розробити модель професійної компетенції педагога як показника рівня готовності до професійної діяльності; визначити групи умінь, що складають готовність до педагогічної діяльності та умови їх формування в процесі навчання студентів.

Результати дослідження та їх обговорення. Без цілісного системного уявлення про зміст та структуру педагогічної діяльності, її функції, суттєві якості та операціональні компоненти неможливо досліджувати зміст та структуру готовності вчителя до педагогічної

діяльності. Сутність будь-якої діяльності за Є.Ф.Зеєром визначається цілеспрямованою активністю, яка перетворює предмети оточуючого світу та самого себе або (за О.П.Леоньєвим) як активність, що спрямована на досягнення мети. Категорія “педагогічна діяльність” є головною у теорії професійно-педагогічної освіти, але різними вченими трактується по-різному, і, взагалі, у її визначенні сьогодні немає єдності. Це, на наш погляд, пояснюється тим, що кожен вчитель завжди одночасно виконує декілька видів педагогічної діяльності. Наприклад, вчитель початкових класів здійснює не тільки навчальну та виховну діяльність, а й діагностичну, корекційну, регулятивну, проєктивну, контролюючу, психотерапевтичну, управлінську, тобто таку діяльність, яка спрямована на організацію та управління різними видами діяльності молодших школярів. Аналіз наукової літератури з теорії діяльності дозволяє зробити наступні висновки щодо структури діяльності людини взагалі та педагогічної діяльності зокрема, на які ми спиралась у своєму дослідженні. Це такі структурні компоненти: мотивована цілеспрямованість, перетворювальний характер, предметність, свідомий характер, продуктивність. Структура педагогічної діяльності як і будь-якої взагалі повинна включати в себе предмет цієї діяльності, програму професійної діяльності, операції, способи та методи, техніки, технології, контрольно-оцінювальні прийоми, способи самоконтролю, продукт професійної діяльності [5, с.191].

Виходячи з аналізу наукових праць з проблеми нашого дослідження, структура педагогічної діяльності може мати наступний схематичний вигляд (рис. 1).

5. Системно-моделюючий діяльність та поведінку учнів (вищий рівень): володіє стратегіями перетворення свого предмету на засіб формування особистості учня [3, с. 13].

Загальновідомо, що молодий педагог, який тільки починає свою професійну діяльність, не може одразу отримати найвищих результатів. Дослідження показують, що на досягнення високого рівня продуктивності педагогічної діяльності одним вчителям потрібно більше часу, іншим – менше. Це залежить від багатьох причин, але найважливішим при однакових стартовій умовах для досягнення середнього та високого рівня продуктивності є рівень готовності випускників ВНЗ до професійної діяльності. У психолого-педагогічній літературі у визначенні категорії “готовність” існують декілька напрямів, що пояснюється багатоплановістю даного поняття та різними підходами до його вивчення.

Так, наприклад, Д.Н.Узнадзе в понятті “готовність” вбачає “психологічну установку”, яка є основою для складання плану дій. Вчені Ф.В.Басін та Є.С.Кузьмін готовність до діяльності ототожнюють з соціально-фіксованою установкою, що визначає поведінку людини. Л.А.Крутецький, В.І.Соколов, М.І.Дьяченко вважають поняття готовності рівнозначним підготовленості. Ю.Н.Карандашев, розрізняючи ці два поняття, стверджує, що спільним для них є операціонально-технічні умови готовності, а відрізняє їх мотиваційний аспект. Наші спостереження також підтверджують цю думку. Як показує шкільна практика, завжди є частина вчителів-початківців (або студентів-практикантів), добре підготовлених з точки зору теорії педагогіки, психології та методик викладання предметів, але які не хочуть працювати в школі, не люблять дітей, не готові прийняти своїх учнів та зрозуміти їхні потреби. В початковій школі це – “урокодавці”, які не досягають (і навіть не намагаються) високих результатів у показниках продуктивності своєї

педагогічної діяльності. Тобто, категорія готовності до педагогічної діяльності повинна включати в себе не тільки операціонально-технічний компонент, а і мотиваційний, емоційний, пізнавальний, що обумовлено змістом, умовами та творчим характером професійної діяльності педагога.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє визначити наступні види готовності до професійної педагогічної діяльності: психологічна готовність, що включає в себе цілеспрямованість особистості на педагогічну діяльність, її погляди, мотиви, інтелектуальні якості, потреби в самоосвіті та розвитку професійного мислення; науково-теоретична готовність обумовлена необхідними знаннями психологічними, так і спеціальними; практична готовність визначається наявністю професійних умінь та навичок у потрібному обсязі; психолого-фізіологічна готовність передбачає наявність психологічних якості особистості до оволодіння педагогічною діяльністю, фізична готовність це стан здоров'я, який відповідає вимогам професії педагога [6, с.32]

На наш погляд, тільки такий комплексний підхід до формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності, що включає себе згадані вище види, може бути кінцевим результатом професійної навчання. Загальновідомо також, що неможливо підготувати людину до складних видів діяльності, якою є педагогічна, не включаючи її в діяльність. Робити це треба шляхом формування готовності до простих, що входять в її структуру, діяльностей з урахуванням змісту виконуваних професійних завдань та специфіки конкретної педагогічної діяльності, що визначається вимогами до професійної компетентності та компетенції майбутнього вчителя початкових класів. Таким чином, одним з показників професійної готовності є рівень педагогічної компетенції вчителя. В.Яременко та О.Сліпушко в “Новому словникові української мови” визначають сутність понять “компетентність” та “компетенція” Компетентний – це той, хто має достатні знання в певній

галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий, кваліфікований. Компетенція ж трактується ж коло повноважень установи, організації чи особи. Компетенція є більш вузьким поняттям, що входить в поняття компетентність. Вчитель початкових класів, незважаючи на багатоплановість та багатофункціональність своєї діяльності (ж вчитель, що викладає близько 10 навчальних предметів, класовод, член методичного об'єднання тощо) та за її характером – універсал з широким колом повноважень, що складають його професійну компетенцію Л.Хуторський виділяє наступні види компетенцій: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, комунікативна, соціально-трудова. Виходячи з цього, у своєму дослідженні ми спробували створити модель базових умінь та особистісних і якостей майбутнього вчителя початкових класів, що складають його професійну компетенцію як показника рівня готовності до педагогічної діяльності в початковій школі.

***Модель професійної компетенції майбутніх учителів як показник
готовності до педагогічної діяльності в початковій школі***

Вид компетенції	Професійні педагогічні уміння, що забезпечують дану компетенцію	Якості особистості, які формуються в навчальному процесі ВНЗ
Цілісно-сміслова	Здійснювати цілеполягання, усвідомлювати його, аналізувати соціальну ситуацію під час розв'язання педагогічних задач, визначати причинно-наслідкові залежності швидкого реагування на зміну життєвої та педагогічної ситуації, як у своєму житті, так і у своїй педагогічній діяльності, діагностувати та прогнозувати ефективність своєї діяльності, регулювати свою професійну діяльність.	Самовизначеність, ціннісні орієнтації, потреба працювати з людьми, педагогічна спрямованість, вимогливість, адекватна самооцінка.
Загально-культурна	Будувати педагогічно доцільні взаємовідносини з учнями, їх батьками, колегами створюва-	Цілеспрямованість, освіченість, моральність, комунікативність,

	ти власну програму професійного самовдосконалення, самовизначати свою соціальну роль, уміння привертати до себе учнів, співпрацювати з ними, створювати атмосферу психологічного комфорту своєї та учнівської діяльності, співвідносити свій досвід педагогічної діяльності з рекомендаціями наукової теорії та технології педагогічної праці, робити необхідні висновки щодо побудови наступного етапу діяльності, володіти ефективними засобами організації свого часу та часу інших людей, переконливо та ненав'язливо презентувати свій духовний внутрішній світ, передбачати наслідки своїх дій.	цікавість, суспільна активність, ерудованість, почуття гумору, емпатія.
Навчально-пізнавальна	Уміння, що сприяють засвоєнню наукових знань з обраної сфери педагогічної діяльності та навчальних предметів, проектувати зміст освітнього середовища згідно з педагогічними традиціями, здійснювати відбір та систематизацію навчально-педагогічної інформації для професійної діяльності, володіти інструментарієм визначення результатів своєї та учнівської діяльності, здійснювати дидактичну обробку науково-методичної, навчально-пізнавальної, літературно-художньої інформації, адаптуючи їх до конкретних цілей педагогічної діяльності та до умов, що сприяють розвитку молодших школярів.	Логічність мислення, творчість, почуття нового, здатність до аналізу, самоаналізу, педагогічна спостережливість, розподіл уваги, прагнення до самоосвіти, педагогічне мислення.

Інформаційна	Відбирати потрібну інформацію, бібліографічні уміння, грамотно формулювати питання, складати навчально-пізнавальні завдання з різних предметів початкової школи, відбирати ілюстративний, музичний та літературно-художній матеріал до уроків та позакласної виховної діяльності, використовувати сучасні інформаційні технології у своїй педагогічній діяльності, працювати з технічними носіями інформації, оперативно застосовувати отриману інформацію в своїй діяльності; співставляти отриману інформацію з педагогічною та життєвою ситуацією.	Природна цікавість, наполегливість, уважність, об'єм пам'яті, гнучкість та широта мислення.
Комунікативні	Встановлювати ділові стосунки з учасниками педагогічного процесу, підтримувати з ними спілкування на основі творчої співпраці, доступно та переконливо передавати інформацію залежно від особливостей аудиторії, управляти спілкуванням та бути готовим до зміни стратегії й впливу на учнів, емоційно-вольового впливу на співрозмовника, застосовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, формування в учнів позитивних мотивів спілкування; підтримувати та організовувати діалог, переводу внутрішнього мовлення у зовнішнє та уміння навчати цього дітей, формувати та корегувати емоційні зв'язки під час спілкування з учнями, знімати смислові бар'єри.	Комунікабельність, урівноваженість, поступливість, такт, справедливість, педагогічний оптимізм, зацікавленість, мобільність, емоційність, уважність.

Соціально- трудова	Проводити суспільно-громадську діяльність, уміння донести до оточуючих свою громадську позицію, відстоювати і захищати честь та гідність своєї професії, налагоджувати родинні та дружні стосунки, визначати рівень допомоги іншим людям у їх життєвих ситуаціях.	Активна життєва позиція, професійна принциповість, небайдужість, терпимість, самокритичність.

Висновки. Таким чином, характеристика готовності майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної діяльності, згідно представленої моделі, ґрунтується на системі міждисциплінарних знань та умінь, що складають його професійну педагогічну компетенцію. У зв'язку з цим, в процесі професійного навчання у ВНЗ необхідно створити умови для реалізації міждисциплінарних, міжмодульних, міждисциплінарних зв'язків як в теоретичній, так і в практичній підготовці майбутнього вчителя початкових класів. Такий технологічний підхід забезпечить орієнтацію студента на розвиток професійно-особистісної реалізації, особистісно-креативного ставлення до педагогічної діяльності, впевненості у своїй готовності до здійснення педагогічної діяльності, прагнення до професійного самовдосконалення. Висновок дослідження підтверджує необхідність створення спецкурсів, які б виступали в ролі метапредметів, що об'єднують та систематизують у своєму змісті знання та уміння щодо майбутньої професійної діяльності. Такі спецкурси допоможуть випускникам переосмислювати теоретичні знання в процесі практичної діяльності, опанувати необхідними педагогічними уміннями, що забезпечить формування всіх видів готовності до педагогічної діяльності. Під час нашого дослідження з метою формування готовності майбутніх вчителів до складання навчально-пізнавальних завдань в початковій школі було апробовано курс за вибором студентів "Практикум складання та розв'язування навчально-пізнавальних завдань у початковій школі" [1, с. 139 - 146].

Подальший напрямок наукового дослідження буде реалізовано в розробці моделей різних рівнів готовності майбутніх вчителів до складання та розв'язування навчально-пізнавальних завдань у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельчева Т.Ф. Підготовка до роботи над розв'язуванням пізнавальних задач як реалізація особистісної професійної програми майбутнього вчителя початкової школи / Т.Ф.Бельчева // Педагогічні науки: зб. наук. пр. Бердянського держ. пед. ун-ту . – Бердянськ: БДПУ, 2006. - № 1. – 216 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А.Зимняя. – М.: Логос, 2000.- 285 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В.Кузьмина. – М.: Высшая шк., 1990. – 162 с.
4. Педагогика / В.А.Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н.Шиянов.– М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
5. Мороз О.Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація:навч.посібник / О.Г.Мороз, В.О. Сластьонін, Н.І.Філіпченко. – К.: Вища шк., 1997. – 168 с.
6. Хуторской Л.В. Ключевые компетентности как компонент личностного ориентированной парадигмы образования / Л.В.Хуторской // Народное образование – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.

АНОТАЦІЯ

Бельчева Т.Ф., Левада О.М. Сформованість педагогічних компетенцій як показник готовності студентів-магістрантів до професійної діяльності у початковій школі. У статті розглядаються психолого-педагогічні аспекти формування професійної готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності в початковій школі.

Представлено модель професійної компетенції як показника готовності вчителя початкових класів до здійснення педагогічної діяльності.

Ключові слова. *Компетенції, педагогічні компетенції, професійна діяльність студентів, модель професійної компетенції педагога, структура педагогічної діяльності вчителя.*

АННОТАЦИЯ

Бельчева Т.Ф., Левада О.М. Сформированность педагогических компетенций как показатель готовности студентов-магистрантов к профессиональной деятельности в начальной школе. В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты формирования профессиональной готовности будущих учителей к педагогической деятельности в начальной школе. Представлена модель профессиональной компетенции как показателя готовности учителя начальных классов к осуществлению педагогической деятельности.

Ключевые слова. *Компетенции, педагогические компетенции, профессиональная деятельность студентов, модель профессиональной компетенции педагога, структура педагогической деятельности учителя.*

SUMMARY

Belcheva T., Levada O. In the article the pedagogical aspects of forming of professional readiness of future teachers are examined to pedagogical activity at primary school. The model of professional jurisdiction is represented as index of readiness of teacher of initial classes to realization of pedagogical activity.

Key words. *Competence, pedagogical competence, professional students' activity, a model of professional competence of teachers, the structure of teacher's pedagogical activity.*